

ЧЕТ ТИЛИ ТАЪЛИМИДА ИЖТИМОЙ-МАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТИНГЛАБ ТУШИНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Ўрмонова Н.М.

ЎзМУ доценти, филология фанлари номзоди.

E-mail: forestiere@mail.ru

Аннотация: Это статья посвящена использованию песен как один из эффективных методов на занятиях иностранного языка.

Ключевые слова: культура, мотивация, песня, метод, музыка, язык.

Abstract: This article is dedicated to the use of songs as one of the effective methods in foreign language classes.

Keywords: culture, motivation, song, method, music, language.

Дунёда глобаллашув жараёнлари кечаётган бир даврда қайси соҳани эгаси бўлмайдик, етук мутахассис бўлиш учун чет тилларини билиш жуда муҳим ва долзарбдир.

Бугунги кунда чет тилини ўрганишга бўлган интилиш борган сари ортмоқда. Бунга сабаб қилиб жамиятда кечаётган жараёнларнинг глобаллашуви, таълим соҳасида давлатлараро интеграция, мамлакатда ва хорижда таълим сифатини ошириш учун дунё тажрибаси ҳамда бой ахборот манбасидан фойдаланишга бўлган эҳтиёж каби бир қатор омилларни кўрсатишимиз мумкин.

Ҳозирги даврга келиб таълим мазмуни чет тилларни ўргатишда янги методларни қўллашни талаб қилади. Бу борада айниқса талабаларда ижтимоий-маданий компетенцияни шакллантириш ва ривожлантиришга аҳамият бериш муҳим вазифалардан бири ҳисобланиб, таълим олувчиларни нафақат тили ўрганилаётган мамлакат маданияти билан таништириш, балки кундалик ҳаёти билан ҳам таништириш назарда тутилади. Бу компетенцияни эгаллаш ўзи яшаётган мамлакат ва тили ўрганилаётган мамлакат ҳаётидаги ўхшаш ва фарқли томонларни тушинишни таъминлайди. Умуман олганда, социокомпетенция ҳам ўз она тилини шунингдек, ўрганилаётган хорижий тилнинг дунё миқёсидаги ўрни ва ролини тушуниб етишга ёрдам беради.

Бунга эришиш учун талабаларда, биринчи навбатда, мотивацияни, яъни нима учун чет тилини ўраганиш зарурлиги, келажакда кўп тилни билиш унга қандай имконият ва қулайликлар яратиши мумкинлиги ҳақидаги тушунчани шакллантириш ва шу йўлдаги интилишини кучайтириш ўқитувчи зиммасидаги асосий вазифалардан бирига айланиши лозим.

Шу ўринда мотивация, мотив тушунчасига тўхталиб ўтсак.

Мотив [фр. *motiv* < лот. *mover* ҳаракатлантирувчи, қўзғатувчи сабаб] — ундовчи сабаб, ички ва ташқи туртки; нутқий ~; фаолият ~ и; мотивацион [лот. мотив]: ~машқ (-нутқий малака хосил қиладиган машқ); информацион, операцион, ~машқлар; мотивация [лот. мотив] — нутқий фаолият кўрсатишга мойиллик қ, шайлик қ, ички туртки, нутқ майли; чет тил ўрганиш ~, каби тушунчаларни англатади [1].

Аёнки, ўрганиш мотивини шакллантириш – ўрганишга бўлган ички истак (мотивлар, мақсадлар, ҳислар)ни пайдо бўлишига шароит яратиш жараёнидир. Мотивация нафақат ёшга балки ўрганилаётган фанга ҳам боғлиқ.

Юқори даражада мотивация беришига кўра кўшиқнинг чет тили таълимида қўлланиши маданиятлараро алоқа кўникмаларини ривожлантирувчи восита ҳисобланади ва талабада ўқув материални яхшироқ ўзлаштиришни ва хотирасида муҳрланиб қолишини кафолатлайди. Чет тили дарсларида кўшиқдан фойдаланиш услуги таълим дастури мақсадини амалга оширишда ёрдамчи воситалардан биридир. Аёнки, ҳар қандай ёшда ахборот ва билимни ўзлаштиришни ўзига хос томонлари мавжуд. Кўшиқдан турли ёшларда тил ўргатишда ҳамда чет тили дарсининг барча босқичида имконият даражасида фойдаланиш мумкин.

Қадимги Греция мактабларида матнлар кўшиққа солиб ёдлангани, Япония ва Ҳиндистоннинг бошланғич синфларида алифбо ва арифметика ҳозирги кунда ҳам кўшиқ орқали ўрганилиши манбаларда қайд этилган.

Чет тилларни ўргатиш жараёнида билим бериш билан бир пайтда ушбу халқларнинг маънавий бойликлари билан таништириш асосида талабаларда маданий-эстетик ҳамда мамлакатшуносликка хос билим ва кўникмалар ҳосил қилинади. Бу борада мусиқа ва кўшиқнинг роли бебаҳодир. Талабанинг янгиликка ўч бўлишини ҳисобга оладиган бўлсак, янги-янги қизиқарли дарсликлардан, турли ўқув воситаларидан фойдаланиш уларни зеркикиш ва дарсдан беизишини олдини оладиган самарали йўлдир.

Ўқитувчи дарс вақтида қўлламоқчи бўлган воситаларни танлар экан, албатта талаба ҳаётига ва қизиқишларига яқин бўлган тил материалларига эътибор қаратиши лозим. Амалий машғулотга нисбатан ижобий ҳисни уйғотадиган, мустақил, ижодий ишлашга имкон беридиган ўқув материалнинг танланиши фанга бўлган қизиқишни орттириши мумкин ёки аксинча. Бунинг учун эса, ўқитувчи талабаси ҳақида, унинг билим даражаси, ўрганиш эҳтиёжи ва имкониятлари ҳақида маълумотга эга бўлиши зарур. Бу ўринда энг ёқимли ва самарали усуллардан бири хорижий кўшиқ, шеърларни уларнинг таржималари билан бирга ўрганишдир. Агар шеър ва кўшиқларни тил ўрганувчининг ўзи ўгирса чет тилини ўрганиш янада унумли бўлиши мумкин.

Маълумки, мусиқа ва кўшиқ ҳар бир халқнинг улкан маънавий бойлиги ҳисобланади. Оммавий, тарбиявий-таъсирчан кўшиқлар ўзининг ғоявий-бадий мазмуни, халқ ҳаётининг барча қирраларини ифода этиши каби хусусиятлари билан ёш авлодни маънавий-ахлоқий, маърифий ва эстетик дунёқарашини шакллантиришда муҳим восита ҳисобланади. Миллатлар маънавий мероси, маданий бойликлари, миллий қадриятлари тизимида кўшиқчилик ижодиёти алоҳида мавқега эга бўлиб, улар халқнинг миллий урф-одатлари, анъаналари, байрам маросимлари, тарихий, диний, фалсафий қарашлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда ўзида маънавий-маърифий ғояларни мужассам этганлиги сабабли ҳам чет тили таълимида улардан фойдаланиш тили ўрганилаётган давлат ҳақида янада тўлиқроқ маълумотга эга бўлишга имкон яратади.

Илм ўрганиш, инсоний фазилатлар-одоб, ахлоқ, тўғрилиқ, ростгўйлик, ҳалоллик, иймон-этиқод, ватанни севиш, уни қадрлаш, ота-онани ҳурмат қилиш, она табиатни эъзозлаш каби умуминсоний фазилатларни мадҳ этувчи кўшиқлар орқали чет тилини ўрганиш ўз-ўзидан ёшлар қалбида эзгу ҳис-туйғулар уйғотиши, уларда инсоний фазилатларларни шаклланишига бадий-эмоционал таъсир этиши шубҳасиз. Чунки, бадий етук кўшиқлар бевосита халқнинг яратувчилик кудратини маҳсули бўлиб, уларнинг

чет тилини ўргатишдаги тарбиявий таъсир кучи энг аввало улар мазмунидаги гўзаллик, улуғворлик, жўшқинлик ҳис-туйғуларини уйғотувчи хусусиятларга эга эканлигидадир. Бундай асарларни чет тилида тинглаш, таҳлил қилиш, яратилиш тарихи, мохир ижрочилари, ғоявий-бадий мазмуни ҳақида суҳбатлар қуриш талаба-ёшлар қалбида эзгу хис-туйғулар уйғотади.

Чет тили дарсларида маданий бойлик ҳисобланмиш кўшиқлардан фойдаланишдан асосий мақсад улар воситасида таълим сифат-самарадорлигини таъминлаш, унинг мазмунини бойитиш ва талабанинг маънавий, бадий, эстетик камолотини шакллантириш бўлиши керак. Талабалар руҳий-ҳиссий ҳолатига таъсир кўрсатиш орқали мусиқа ва кўшиқ амалий машғулот ўтиш жараёнида дарсга хурсандчилик ва кўтаринки кайфият бериш билан биргаликда тил ўрганувчиларни фаолроқ ишлашга ундовчи восита ҳамдир. Чет тили ўргатишда тинглаб тушиниш усулига алоҳида эътибор қаратилади. Кўшиқ эса қайси тилда янграмасин тинглаб тушиниш учун энг яхши восита ҳисобланади. У ўзида нутқнинг оғзаки ва китобий жанрларини акс эттиради. Кўшиқнинг қуйидаги таркибий қисмларини кўрсатиб ўтиш муҳимдир.

Музыка, сўз, ижро, видеоматериал, “афсона” (кўшиқ яратилиши тарихи, кўшиқ матни ва мусиқа ва ижрочилар ҳақида маълумотлар).

Чет тилини ўргатишда кўшиқни кўллаш қуйидаги ўзига хос томонлари билан фойдалидир.

1. Талаффуз кўникмаларини кучайтириш. Тилни ўргатиш жараёнида талабани гапиришга кўпроқ ундаш лозим. Талаффуз чет тилини ўрганишнинг муҳим таркиби ҳисобланади. Бунда техник воситаларни ишга солиш яхши натижа беради. Талаба чет тилидаги овозли матнларни қайта-қайта тинглаш орқали уни хотирасида сақлаб қолади ва тақлидан оғзаки нутққа кўчиради. Масалан, қофияли матнлар, шеър ва кўшиқлардан фойдаланиш талабага завқ беради ҳамда унинг хотирасида тез сақланади.

2. Кўшиқ ёрдамида талабанинг сўз бойлигини орттириш.

3. Тинглаб тушиниш ва талаффуз қилишда иштирок этадиган органлар фаолиятини кучайтириш.

4. Кўшиқдаги янги сўз ва ибораларнинг талаба хотирасида яхшироқ сақланиб қолишига эришиш. Чунки кўшиқда нима ҳақида куйланаётганлигига бўлган қизиқиш матнни таржима қилишга ундаса, бир неча бор такрор куйланган кўшиқ матни қийинчиликсиз ёдда сақланади. Кўшиқ матнидан таниш бўлган сўзлар дарсда қўлланиладиган янги матнларда учраши, бу сўзларни фаолроқ кўллашга ва унинг контекстдаги бошқа маъноларини ҳам тушуниб, ёдда сақлашга имкон беради. Кўшиқ матни асосида грамматик материал устида ҳам ишлаш мумкин. Режа асосида ўтиладиган навбатдаги грамматик мавзуга мослаб кўшиқ матнини танлаш ҳам мавзунини янада яхшироқ эсда сақлашга сабаб бўлади.

5. Кўшиқ талабаларнинг тили ўрганилаётган мамлакат ва унинг маданияти ҳақидаги билимини ошириш билан бир пайтда социомаданий компетенциясини ривожлантирувчи восита вазифасини ўтайди.

6. Кўшиқ талабанинг хиссий тарбиясига таъсир қилиб, уларда психологик чарчашни бартараф қилади ва ижодий қобилиятни ривожлантиради.

Кўшиқ билан ишлаш методикаси. Ўқитувчи кўшиқ танлашда қуйидагиларга эътиборини қаратиши лозим деб ҳисоблаймиз:

а) чет тилини ўрганишда танланадиган кўшиқлар мусиқа билан ҳамоҳанг, ёдда кийинчиликсиз сақлаб қолинадиган, дастурга мос, фойдали лексик ва грамматик мисолларга бой бўлиши шарт; б) имкон қадар ҳам лексик ҳам грамматик материални ўзлаштиришга туртки бўлиши керак; с) ўзида зўравонликни, бузғунчиликни тарғиб этувчи, кўча сўзлари акс этган матнлардан ўқув мақсадида фойдаланиш мумкин эмас; д). кўшиқ ва унда қўлланган лексик, грамматик материал талабага тушунарли бўлиши шарт. Акс холда бундай матндан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эмас.

Мутахассислар фикрича, чет тилини ўрганиш учун кўшиқларни танлашда бир қатор мезонлар борки уларни четлаб ўтиб бўлмайди. Булар тилшунослик ва тил нуқтаи назаридан (лексик, грамматик ёки фонетик); тил ўрганувчининг ёши ва қизиқишларини инобатга олиш нуқтаи назаридан; танланган матннинг долзарблиги ва кўшиқ матнининг янги маълумот бера олиши жиҳатидан.

Кўшиқ билан ишлаш жараёни 3 босқичга бўлинади.

1. Матн билан танишиш. Биринчи босқич кўшиқ матни, мусиқаси муаллифлари ва кўшиқчи ҳақида маълумот бериш, бир вақтнинг ўзида матнсиз тинглаб тушинишга (мураккаб психологик жараён) ҳаракат қилиш. Нотаниш сўз ва иборалар устида ишлаш. 2. Матн устида ишлаш. Матн билан танишиш ва таржима қилиш. 3. Хулосалаш. Кўшиқ матнини ёд олиш ва куйлаш.

Чет тилини кўшиқлар орқали ўргатишда талабаларнинг шу пайтга қадар эгаллаган билимларини мустаҳкамлаш мақсадида оддийдан мураккабга йўналтирилган кўплаб топшириқларни бажариш мумкин. Энг аввал кўшиқ матни “луғати билан ишлаш, маъно ташувчи сўзлар билан жумлалар тузиш, матн парчасини қискартириб гапириш, матндаги қизиқарли сўзларни чет тилида изоҳлаш, матн парчасига сарлавҳалар қўйиш, эшитилган ўзбекча жумлани чет тилидаги матндан топиш, ўрни алмаштирилиб қўйилган матн парчасини мантикий тартибда жойлаштириш, эшитилган матндаги воқеа-ҳодисаларга ўз муносабатини билдириш, ... матн мазмунини режага қараб гапириб бериш”[2].

Талаба кўшиқ матнини қанчалик тўғри ёд олганини билиш мақсадида диктант ёздириш, шу кўшиққа мос кўшиқ ўз она тилида ҳам мавжуд бўлса қиёслаб эссе ёздириш, кўшиқ матнидаги тушириб қолдирилган сўзларни топиб, нуқталар ўрнини тўлдириш, матн асосида тузилган тест топшириғи устида ишлаш, матнда қўлланган феъл сўз туркумига оид сўзларнинг гуруҳларини ва замонини аниқлаш, уларнинг синоним ёки антонимларини топиш, от ёки сифат сўз туркумига доир сўзларнинг кўплик ёки бирлик формасини ҳамда родини аниқлаш, ёки умуман матнда қўлланган сўзларни туркумларга ажратиш, матн юзасидан саволларга жавоб бериш, кўшиқ матни ва мусиқаси муаллифлари, кўшиқчиси ҳақида маълумот йиғиш ва презентация тайёрлаш каби топшириқларни бажариш мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилсак, хорижий тилни ўрганишга бўлган доимий қизиқиш ва фаоллик ўз она тилимизга бўлган эътиборнинг сусайишига олиб келмаслиги лозим. Шундай экан, ҳар нарсада меъёр бўлгани каби чет тилини кўшиқ ёрдамида ўрганишда ҳам меъёр ва қоидаларга амал қилиш мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар:

1. Ж.Ж.Жалолов. Чет тил ўқитиш методикаси: Чет тиллар олий ўқув юртлари (факультетлари) ўқувчилари учун дарслик. –Т.: Ўқитувчи. 1996. –Б.368. 319-бет.
2. Кўчибоев А. Чет тиллар ўқитишнинг амалий методикаси. Самарқанд, 2012. 99 бет. 73 –бет.

3. Методика – чет тили ўқитиш назарияси. Бухоро. 2016. –Б.39. 21- бет
4. Е.П. Ильин. Мотивация и мотив. СПб: Питер, 2011, - стр. 20.
5. Е.В. Батагова. Значение мотивации при изучении иностранного языка. <http://festival.1september.ru>
6. Рахимова, Мухайё Акмаловна. "Проблемы лексического значения и вопросы синонимии." POLISH SCIENCE JOURNAL (2021): 137.
7. Muminovna, Urmonova Nigorakhon. "THE EFFECTIVENESS OF USING PICTURES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES." Вестник науки и образования 7-3 (110) (2021): 54-57.